

dr Katarzyna Grysińska-Jarmuła

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Współpraca Andrzeja Szwalbego z Peterem Schwarzem i Berliner Cappella

Istotnym elementem działalności artystycznej Filharmonii Pomorskiej, jak zresztą każdej tego typu instytucji, były i jest współpraca, i wymiana międzynarodowa przekładająca się przede wszystkim na koncerty zagraniczne i koncerty gościnne zespołów zagranicznych. Niestety, zarówno względy natury politycznej, wysokie koszty organizacji koncertów, ale i brak reprezentacyjnej sali koncertowej były przyczyną nieobecności na bydgoskich estradach orkiestr zagranicznych w pierwszych latach funkcjonowania Filharmonii. Dopiero od 1960 roku do Bydgoszczy zaczęli coraz częściej przyjeżdżać wykonawcy sprowadzani przez Państwową Agencję Artystyczną Pagart. Nie było to jednak takie proste, gdyż wpisanie Filharmonii Pomorskiej w obieg filharmonii włączanych w trasy koncertowe pierwszorzędnym wykonawców wymagało wielu zabiegów i starań, także ze strony jej władz¹. Problemy finansowe towarzyszące realizacji tego typu przedsięwzięć starano się rozwiązywać w różny sposób. Zapraszano np. wykonawców w ramach festiwali, które finansowane były niezależnie od dotacji na działalność artystyczną instytucji, a także korzystano z koncertów zespołów już zaproszonych przez inne instytucje, czy też zapraszano zespoły mniej znane, zaczynające dopiero karierę na światowych estradach².

W latach 70. XX wieku do grona artystów koncertujących na bydgoskiej scenie poza wykonawcami z ZSRR i krajów Europy Wschodniej dołączali stopniowo także muzycy z krajów Europy Zachodniej. Zespołem artystycznym, z którym nawiązano wówczas współ-

---

1 A. Kłaput-Wiśniewska, *Wielka Filharmonia. Filharmonia Pomorska w latach 1953-1990*, Bydgoszcz 2006, s. 164-165.

2 *Ibidem*, s. 168.

pracę, kontynuowaną do dnia dzisiejszego, był chór z ówczesnego Berlina Zachodniego *Berliner Cappella*.

Berliner Cappella to amatorski chór mieszany założony w 1965 roku przez Petera Schwarza, ówczesnego kapelmistrza Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche. Na początku chór liczył zaledwie 25 osób, szybko jednak liczba jego członków wzrosła do 70, współcześnie to około 100 śpiewaków. Występują w nim uczniowie, studenci, nauczyciele i inni śpiewacy – amatorzy. Chór zdobył szybko uznanie wśród melomanów berlińskich i od ponad czterech dekad z powodzeniem zajmuje trwałe miejsce w życiu muzycznym Berlina. Zasłynął m. in. z tego, iż zawsze stara się zaprezentować publiczności nowe lub nieznanne dotychczas kompozycje. W konsekwencji, obok wielkich chóralno-symfonicznych koncertów w filharmoniach i salach koncertowych, Berliner Cappella poświęca się literaturze muzycznej a cappella różnych epok. Założyciel chóru, organista i chórmistrz dr Peter Schwarz kierował nim przez ponad 30 lat, aż do 2001 roku. Począwszy od 2002 roku chórem kieruje Kerstin Behnke. Próby, a także liczne koncerty chóru Berliner Cappella odbywają się w berlińskim kościele im. Cesarza Fryderyka Wilhelma (Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche)³.

Profesor **Peter Schwarz** urodził się w Norymberdze w 1936 roku. Uzdolniony muzycznie i przygotowany przez ojca studiował muzykę szkolną i kościelną w Detmold, a następnie nauki muzyczne i anglistykę w Münster oraz Berlinie, z którym związał także swoje życie zawodowe. Od 1971 roku pracował jako kantor w Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche. Jako ceniony organista koncertował w wielu krajach, w tym w Polsce, a prowadzone przez niego zespoły zyskiwały międzynarodowe uznanie, głównie w wykonawstwie muzyki współczesnej. Pierwszy kontakt z Polską miał w 1973 roku, kiedy to w Warszawie odbył się jego koncert organowy. W tym samym czasie zostały nawiązane, a następnie zacieśniane z biegiem lat więzy z Bydgoszczą, Filharmonią Pomorską i ówczesnym jej dyrektorem Andrzejem Szwalbe. Peter Schwarz był nie tylko przyjacielem Filharmonii Pomorskiej i Bydgoszczy, ale też miłośnikiem i propagatorem muzyki polskiej. „Za zasługi dla kultury polskiej” został uhonorowany specjalnym medalem nadanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP⁴.

Początki współpracy Filharmonii Pomorskiej z Berliner Cappella sięgają 1973 roku. Wówczas to przy okazji zaplanowanych w NRD koncertów Capelli Bydgosiensis poszukiwano możliwości rozbudowania projektowanego tournée o koncerty w Berlinie Zachodnim. Agencja Pagart we współpracy z Deutsche Künstler Agentur zaproponowała

---

3 <http://www.berliner-cappella.de/> (dostęp 24 11 2013).

4 D. Schenk, „Wir werden das 20. Jahrhundert verlassen, ohne seine Musik kennengelernt zu haben.” Peter Schwarz und das Archiv seiner Aufführungen, http://www.udk-berlin.de/sites/universitaetsarchiv/content/e241/e548/e668/infoboxContent669/PeterSchwarzendg118085_ger.pdf (dostęp 25 11 2013).

zespołowi dwa koncerty w Berlinie Zachodnim. Warunkiem jednak było przyjęcie tamtejszego zespołu Berliner Cappella na Festiwalu w Bydgoszczy w 1974 roku. Propozycję tę Filharmonia przyjęła, ale z pewną zasugerowaną przez siebie poprawką, mianowicie w wymianie tej Capella Bydgostiensis została zastąpiona Orkiestrą Symfoniczną Filharmonii Pomorskiej. Powodem był przede wszystkim skład ilościowy zespołu⁵. Ostateczne sfinalizowanie współpracy zaowocowało pierwszym koncertem Berliner Cappella w Bydgoszczy we wrześniu 1976 roku, kiedy to zespół uczestniczył w XIV Bydgoskim Festiwalu Muzycznym. Odbyły się wówczas dwa koncerty, tj. 12 września w Bydgoszczy w sali koncertowej Filharmonii Pomorskiej oraz 13 września w Toruniu w auli uniwersyteckiej⁶. Koncert, na który złożyły się chóralskie kompozycje muzyki dawnej, w tym starowłoskie arie, i współczesnej z solistycznym występem barytona Martina Lorenza wzbudził duże zainteresowanie bydgoskich melomanów⁷. Zaprezentowano m. in. utwory takich kompozytorów jak: M. Reger, A. Webern, J. des Pres, G. da Venosa. G. Caccini. C. Monteverdi, J. S. Bach, C. Debussy, czy awangardowe kompozycje węgierskiego twórcy G. Ligetiego⁸.

W tym samym roku miała odbyć się rewizyta Orkiestry Symfonicznej w Berlinie Zachodnim, podczas której bydgoszczanie liczyli na możliwość zagrania dwóch koncertów. Niestety wyjazd nie doszedł do skutku⁹. Pierwszy z sugerowanych przez Polaków terminów - koniec czerwca 1976 roku kolidował z wcześniej podjętymi zobowiązaniami i planami Berliner Cappella. Zaproponowano inny, wrześniowy termin. Strona niemiecka zwróciła uwagę, iż w tym czasie odbywa się 26. Festiwal Berliński (Berliner Festwoche) i z prawdziwą przyjemnością w ramach tegoż festiwalu powitałaby koncerty Orkiestry Symfonicznej Filharmonii Pomorskiej. Niestety tym razem z kolei ze względu na wcześniej podjęte zobowiązania Orkiestry Symfonicznej wyjazd we wspomnianym terminie okazał się niemożliwy. Wprawdzie dyrektor A. Szwalbe zaproponował przyjazd zespołu do Berlina miesiąc później, tj. między 17 a 23 października 1976 roku¹⁰, ale niestety ten termin z kolei nie był możliwy do zaakceptowania przez stronę niemiecką. Berliner Cappella jako prywatny chór amatorski nie był w pełni samodzielny i pod względami organizacyjnymi w dużej mierze

5 Archiwum Filharmonii Pomorskiej,teczka: Współpraca Filharmonii Pomorskiej z Berliner Cappella 1975-1991 (dalej: Arch. FP): A. Szwalbe do Ministerstwa Kultury i Sztuki, Bydgoszcz, dn. 13 IX 1975; P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 4 II 1976); A. Kłaput-Wiśniewska, op. cit., s. 168.

6 A. Kłaput-Wiśniewska, op. cit., s. 168.

7 Ilustrowany Kurier Polski, nr 197, z dn. 13 IX 1976; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: APB), Filharmonia Pomorska 1959-1983, sygn. 3104/256. Program XIV Bydgoskiego Festiwalu Muzycznego. Bydgoszcz – Toruń – Lubostroń. 7-24 IX 1976.

8 J. Bartnicki, *Filharmonia Pomorska w latach 1953-1986. Kronika wydarzeń*, Bydgoszcz 1987, s. 179.

9 Arch. FP, A. Szwalbe do P. Schwarza, Bydgoszcz, dn. 20 II 1976.

10 APB, sygn. 3104/14 (P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 16 III 1976); Arch. FP: A. Szwalbe do P. Schwarza, Bydgoszcz, dn. 31 III 1976).

zależał od innych instytucji o charakterze kulturalnym, dlatego też z jego perspektywy (m. in. ze względów organizacyjno-finansowych) pobyt bydgoszczan w Berlinie był możliwy jedynie 27 września 1976 w ramach wspomnianego Berliner Festwochen. W przeciwnym razie Berliner Cappella byłaby zmuszona szukać innej instytucji, która umożliwiłaby pobyt bydgoskiej orkiestry w Berlinie, a to z kolei generowało kolejne problemy natury organizacyjnej¹¹. Jak bardzo, zarówno bydgoszczanom, jak i berlińczykom zależało na współpracy świadczy niewątpliwie fakt, iż Peter Schwarz wielokrotnie osobiście przyjeżdżał do Bydgoszczy, by rozmawiać z dyrektorem Filharmonii Pomorskiej na temat podejmowanych wspólnie działań¹².

Ostatecznie 27 września 1976 roku w Berlinie Zachodnim wg sugestii Polskiej Misji Wojskowej doszło do wymiany koncertowej między Filharmonią Pomorską a Berliner Cappella¹³, ale wystąpiła nie Orkiestra Symfoniczna, a Quarttet Filharmonii Pomorskiej¹⁴. Nie mniej był to początek dalszych kontaktów między Filharmonią Pomorską a Berliner Cappella. Właśnie od 1976 roku należy datować trwającą po dziś dzień współpracę artystyczną obydwu zespołów.

Kolejny pobyt Berliner Cappella w Bydgoszczy miał miejsce w październiku 1977 roku. W ramach wspólnego „nadzwyczajnego koncertu symfonicznego”, przygotowanego przez dra Petera Schwarza, zaś poprowadzonego przez dyrygenta Antoniego Wita zaprezentowano m. in. „*Ein Deutsches Requiem op.45*” Johana Brahmsa. Było to pierwsze wykonanie tegoż utworu w Bydgoszczy. Odbyły się wówczas dwa koncerty: w Bydgoszczy i w Toruniu (7 i 8 października). Oficjalnie inaugurowały one sezon 1977-1978¹⁵. Berlińczycy zasugerowali, że artystów ucieszyłaby możliwość zorganizowania toruńskiego występu w kościele i tak też się stało, koncert zorganizowano w Kościele Najświętszej Marii Panny¹⁶, który również w latach późniejszych chętnie gościł muzyków berlińskich. Jednocześnie już wówczas podejmowano rozmowy na temat wspólnego występu obydwu zespołów w Warszawie. Muzycy zaplanowali wykonanie tam *Mszy Koronacyjnej* W. A. Mozarta. Rozmowy z Pagartem prowadzili przede wszystkim przedstawiciele Berliner Cappella, ale Peter Schwarz zwrócił się jednocześnie z prośbą do dyrektora A. Szwalbe, by on również podjął bezpośrednie starania w tej sprawie¹⁷. Dyrektor A. Szwalbe, rekomendując berlińskich muzyków polskim władzom, pisał: „*Chór ten składa się z 90 śpiewaków i prowadzony jest*

11 Arch. FP: P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 15 IV 1976.

12 Arch. FP: P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 2 VII 1976.

13 Arch. FP: A. Szwalbe do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego, Bydgoszcz, dn. 13 VII 1976.

14 APB, sygn. 3104/14 (P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 18 VIII 1976).

15 J. Bartnicki, op. cit., s. 190.

16 APB, sygn. 3104/423. Programy koncertów 1977-1978.

17 Arch. FP: P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 22 IV 1977.

przez dra Petera Schwarza, którego wieloletnią działalność cechuje życzliwy stosunek do spraw kultury polskiej. Zespół znajduje się na dobrym poziomie artystycznym, o czym mogliśmy się przekonać już w roku ubiegłym w czasie jego występów na wrześniowym Bydgoskim Festiwalu Muzycznym”¹⁸.

W równie ciepłym tonie sformułowany jest list P. Schwarza do Filharmonii Pomorskiej (na ręce A. Szwalbego), w którym to, w imieniu berlińskich śpiewaków dziękuje on bydgoskim muzykom za bardzo życzliwe przyjęcie i zdobyte doświadczenia, które jak określa „mają charakter zarówno muzyczny i ludzki”¹⁹.

Kolejny wspólny występ odbył się na gruncie niemieckim. Orkiestra Symfoniczna koncertowała razem z Berliner Capella 26 stycznia 1978 roku w sali Filharmonii Berlińskiej. Gospodarze zaproponowali wykonanie *Symfonii Psalmów* Igora Strawińskiego oraz *Psalmy Dawida* Krzysztofa Pendereckiego. Pozostały program miał być uzupełniony przez bydgoską orkiestrę. Jednocześnie Peter Schwarz zapewnił A. Szwalbego, iż podejmie wszelkie starania, by berliński występ znalazł się w cyklu imprez, których centralnym punktem będzie Igor Strawiński, dlatego też zwracał się z prośbą o zaakceptowanie ich propozycji programowych. Nadmieniał również, iż gdyby bydgoszczanie nie dysponowali odpowiednią liczbą perkusistów do wykonania *Psalmów Dawida*, to gospodarze postarają się o pozyskanie takowych w Berlinie. Nie był to jednak koniec propozycji dla muzyków Filharmonii Pomorskiej podczas jej pobytu w Berlinie, który miał miejsce od 24-28 stycznia 1978 roku. Dzięki osobistemu zaangażowaniu Petera Schwarza tamtejsza Rozgłośnia Radiowa RIAS wyraziła gotowość nagrania 27 stycznia 1978 roku programu Filharmonii Pomorskiej, wskazując zainteresowanie konkretnymi kompozytorami polskimi (S. Moniuszko, M. Karłowicz, K. Lipiński)²⁰. Ponadto istniała możliwość urządzenia w tym samym dniu wspólnego koncertu obydwu zespołów w jednym z berlińskich kościołów. Szczegóły wizyty zostały uzgodnione podczas pobytu P. Schwarza w Bydgoszczy pod koniec maja 1977 roku²¹.

Podczas koncertu 26 stycznia 1978 roku w berlińskiej filharmonii w sali Huberta von Karajana wykonano zgodnie z wcześniejszymi sugestiami berlińczyków m. in. *Symfonię Psalmów* I. Strawińskiego (z udziałem chóru Berliner Cappella), *Koncert fortepianowy e-moll* F. Chopina oraz *Lelio* H. Berlioza²². Występ, który obejrzało około 1500 osób, spotkał się

18 Arch. FP, A. Szwalbe do Ministerstwa Kultury i Sztuki. Departament Współpracy z Zagranicą, Bydgoszcz, dn. 12 IV 1977.

19 Arch. FP: P. Schwarz do Filharmonii Pomorskiej, Berlin, dn. 19 X 1977.

20 Arch. FP: P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 22 IV 1977.

21 Ibidem.

22 APB, sygn. 3104/473. Orkiestra Symfoniczna. Recenzje z Berlina 1978 (A. Szwalbe do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Bydgoszcz, dn. 1 II 1978); Arch. FP: A. Szwalbe do Ministerstwa Kultury i Sztuki. Departament Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, Bydgoszcz, dn. 13 XII 1977.

z bardzo pozytywnymi recenzjami w prasie niemieckiej, Szczególnie podkreślano m. in. talent pianistyczny Piotra Palecznego i jego wykonanie kompozycji F. Chopina. Słowa uznania padały także pod adresem polskiego dyrygenta A. Wita. Przy okazji prasa przypominała, iż jest on laureatem konkursu H. Karajana z 1971 roku²³. Pobyt muzyków bydgoskich odbił się nie tylko echem w prasie zachodniemieckiej, odnotowała go także tamtejsza telewizja, która 25 stycznia 1978 roku w ramach dziennika wieczornego „Abendschau” nadała siedmiominutowy program na temat dotychczasowej współpracy Orkiestry Symfonicznej i Berliner Cappella, przeprowadziła wywiad z dyrygentem A. Witem oraz członkami zespołu. Tegoż samego dnia Misja Polska w Berlinie Zachodnim z okazji pobytu Filharmoników w Berlinie wydała przyjęcie, na które zaproszono wielu przedstawicieli życia kulturalnego i prasy. W dniach 27-28 stycznia 1978 roku muzycy z Bydgoszczy skorzystali z propozycji uczynionej przez P. Schwarza i dokonali nagrań dla radiowej rozgłośni RIAS²⁴.

Z kolei dyrektor A. Szwalbe po wspomnianym koncercie pisał do P. Schwarza: „*[wspólne koncerty] są wyrazem korzystnej artystycznie i szlachetnej współpracy stanowiącej wzorzec na przyszłość zarówno dla nas jak i innych. Dlatego chętnie potączymy nasze wysiłki celem wspólnego wykonania w przyszłości kantat i oratoriów, jeżeli Berliner Cappella przedstawi swe propozycje repertuarowe i będzie w stanie przejąć koszty podróży do Bydgoszczy oraz Torunia względnie innych miast polskich*”²⁵.

Szybko okazało się, iż umiejętności berlińskiego chóru zapewniały bydgoskiej Orkiestrze Symfonicznej możliwość wspólnego wykonywania dzieł oratoryjno-kantatowych na dość dobrym poziomie, co z kolei stwarzało okazje do koncertów zagranicznych, które w końcu lat 70. i w latach 80. XX wieku były ważnym elementem działalności zespołu. W konsekwencji już w kwietniu 1978 roku, akceptując propozycje Filharmonii Pomorskiej dotyczące wspólnych wykonań dzieł wokально-instrumentalnych Berliner Cappella zaproponowała wykonanie oratorium *Paulus* F. Mendelssohna, *Te Deum* A. Brucknera, *Psalmu 100* M. Regera. Plany kolejnych wspólnych koncertów zrealizowano jednak dopiero we wrześniu 1982 roku, kiedy to na zakończenie VI MAEO (Festiwal Musica Antiqua Europae Orientalis) wykonano *Sabat Mater* K. Szymanowskiego oraz *Koncert skrzypcowy* i *Uwerturę koncertową* tegoż²⁶. Najpierw odbył się koncert toruński, tradycyjnie w kościele Najświętszej Marii Panny, zaś w sobotę 18 września 1982 roku koncert bydgoski w sali koncertowej Filharmonii Pomorskiej. Przy czym w Toruniu zamiast *Uwertury koncertowej*

23 „Die Welt” z dn. 28 I 1978; „Tagesspiegel” z dn. 28 I 1978; „Der Abend” z dn. 27 I 1978; „Berliner Morgenpost” z dn. 28 I 1978; „Spandauer Volksblatt” z dn. 28 I 1978.

24 APB, sygn. 3104/473 (A. Szwalbe do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Bydgoszcz, dn. 1 II 1978).

25 APB, sygn. 3104/196. Występy zespołów zagranicznych w Filharmonii 1963-1978 (A. Szwalbe do P. Schwarza, Bydgoszcz, dn. 30 I 1978), cyt. także A. Klaput-Wisniewska, op. cit., s. 168.

26 J. Bartnicki, op. cit., s. 223.

wykonano utwór J. S. Bacha *Motet „Singat dem Herrn”*²⁷. Koncert odbił się szerokim echem zarówno w prasie polskiej, jak i niemieckiej²⁸.

Jeszcze w tym samym miesiącu, 21 września 1982 roku program poświęcony w całości twórczości Karola Szymanowskiego Polacy zaprezentowali podczas 32. Berliner Festwoche. Występy bydgoskich muzyków uwieńczone zostały ogromnym sukcesem. Zespół ponownie przywiózł znakomite recenzje, a koncerty zorganizowane przez Petera Schwarza publiczność i prasa przyjęły znakomicie²⁹. Wg opinii dyrektora A. Szwalbe był to najlepszy z wszystkich berlińskich występów orkiestry Symfonicznej. W sprawozdaniu złożonym przez niego po powrocie do Bydgoszczy nie brakuje także słów uznania pod adresem chóru berlińskiego³⁰. Na uwagę zasługuje fakt, iż Berliner Cappella zaśpiewała wówczas na bis „*Gaude Mater Polonia*”³¹.

Podczas spotkań w 1982 roku narodzić się miał pomysł wspólnego wykonania *Pasji św. Jana* J. S. Bacha³². Zarysowała się także możliwość koncertów Orkiestry Symfonicznej w Hanowerze i Hamburgu³³. Pierwotnie w kwietniu 1984 roku zaplanowano występy w Bydgoszczy, zaś jesienią tegoż roku w Berlinie Zachodnim³⁴. Ostatecznie Berliner Cappella gościła w Bydgoszczy od 9-13 czerwca 1984 roku, zaś Orkiestra Symfoniczna w Berlinie we wrześniu 1984 roku, tradycyjnie już w ramach „Berliner Festwoche”, tym razem 34 Festiwalu trwającego od 4 września do 2 października³⁵. W programie koncertu, który odbył się w piątek, w dniu 21 września 1984 roku znalazły się m. in.: *Stanislaus und Anna von Oswiecun, op. 12* (Stanisław i Anna Oświęcinowie) Mieczysława Karłowicza, *Zigeunerkonzert* współczesnej kompozytorki niemieckiej Grete von Zieritz (utwór przygotowany na specjalne zamówienie „Berliner Festwochen”) oraz *III Symfonia Pieśni o nocy*

27 APB, sygn. 3104/428. Programy, zapowiedzi, materiały propagandowe. Sezon 1982/1983 (Międzynarodowy Festiwal „MAEO” Bydgoszcz – Toruń – Lubostron 6-18 IX 1982.

28 A. Dümling, *Szymanowski im Überblick. Filharmonia Pomorska im SFB*, „Der Tagesspiegel” z dn. 23 IX 1982.

29 APB, sygn. 3104/195. Wyjazdy Orkiestry Symfonicznej 1961-1983 (Program polsko-niemieckiego koncertu, Berlin, dn. 21 IX 1982); W. Sch., *Sakrale Ehrung für Szymanowski*, „Morgenpost” z dn. 23 IX 1982; A. Kłaput-Wiśniewska, op. cit., s. 178.

30 APB, sygn. 3104/195 (A. Szwalbe do Ministerstwa Kultury i Sztuki. Departament Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, Bydgoszcz, dn. 23 IX 1982); Arch. Filh.: A. Szwalbe do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego, Bydgoszcz, dn. 24 IX 1982 r.

31 APB, sygn. 3104/14 (A. Szwalbe do Ministerstwa Kultury i Sztuki. Departament Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, Bydgoszcz, dn. 26 IV 1983).

32 APB, sygn. 3104/14 (A. Szwalbe do Ministerstwa Kultury i Sztuki. Departament Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, Bydgoszcz, dn. 26 IV 1983; Arch. Filh. A. Szwalbe do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego, Bydgoszcz, dn. 24 IX 1982.

33 Arch. Filh.: A. Szwalbe do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego, Bydgoszcz, dn. 24 IX 1982.

34 APB, sygn. 3104/14 (P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 2 V 1983).

35 APB, sygn. 3104/212 (P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 14 XII 1983).

Karola Szymanowskiego³⁶.

Bydgoszcz nie była jedynym polskim miastem, w którym odbyły się wówczas wspólne koncerty Berliner Cappella i bydgoskiej Orkiestry Symfonicznej. Poza Bydgoszczą muzycy wystąpili w 4 innych miastach, tj. Toruniu, Gdańsku, Włocławku i Warszawie³⁷. W Warszawie koncert miał miejsce w katedrze św. Jana 13 czerwca 1984 roku, w Gdańsku w katedrze Oliwskiej 12 czerwca, w Toruniu w Kościele NMP 10 czerwca³⁸, zaś 9 czerwca we Włocławku, w tamtejszej katedrze³⁹. Głównym utworem, który wówczas wykonano była *Pasja św. Jana* J. S. Bacha⁴⁰. Dodatkowo w Gdańsku zaplanowano koncert organowy Petera Schwarza⁴¹. Z kolei bydgoscy muzycy zaproponowali zorganizowanie przy okazji wrześnieowych koncertów w Berlinie m. in. wystawy rzeźb i gobelinów będących w posiadaniu Filharmonii Pomorskiej oraz ewentualnie wystawy polskiego malarstwa ze zbiorów Muzeum im. Leona Wyczółkowskiego⁴². Tradycyjnie koncerty w Polsce prowadził Peter Schwarz, zaś w Berlinie Tomasz Bugaj.

Kolejne plany koncertowe to jesień 1988 roku, kiedy w październiku odbył się w Bydgoszczy wspólny występ Orkiestry Symfonicznej i chóru Berliner Capella, podczas którego zaprezentowano *Mszę h-moll* J. S. Bacha⁴³.

Tradycyjnie jesienią 1990 roku Orkiestra Symfoniczna Filharmonii Pomorskiej uczestniczyła w 40. Festiwalu Berlińskim. Wspólny koncert 18 września 1990 roku był jednocześnie uświetnieniem 25-lecia zespołu chóralnego Berliner Cappella. Z tej też okazji wykonano *Requiem Polskie* K. Pendereckiego pod dyrykcją Petera Schwarza⁴⁴.

Wymiana korespondencji, dotycząca choćby uzgadniania terminów wspólnych występów obydwu zespołów, pokazuje jak duże zaangażowanie i determinacja towarzyszyły zarówno Andrzejowi Szwalbe, jak i Peterowi Schwarzowi. Każdy z nich borykał się

36 APB, sygn. 3104/212 (P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 14 XII 1983; A. Szwalbe do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego, Bydgoszcz, dn. 28 I 1984; APB, sygn. 3104/489. Berlin Zachodni 21 IX 1984. Programy-plakaty; Kłaput-Wiśniewska, op. cit., s. 178.

37 APB, sygn. 3104/210. Filharmonia Pomorska do Urzędu Wojewódzkiego (Wydział Kultury i Sztuki), Bydgoszcz, dn. 11 XI 1983. Propozycje występów zagranicznych na rok 1984 i 1985; P. Schwarz do A. Szwalbe, Berlin, dn. 17 IV 1984.

38 APB, sygn. 3104/212. A. Szwalbe do Kurii Biskupiej Chełmińskiej, Bydgoszcz, d. 5 IV 1984.

39 APB, sygn. 3104/429. Programy, zapowiedzi, materiały propagandowe 1983-1984; APB, sygn. 3104/212 (Kuria Biskupia do redakcji Polskiego Radia, Bydgoszcz, dn. 30 V 1984.

40 APB, sygn. 3104/212. Ks. J. Zalewski do A. Szwalbe, Warszawa, dn. 8 III 1984.

41 APB, sygn. 3140/212. A. Szwalbe do Kurii Biskupiej, Bydgoszcz, dn. 5 IV 1984.

42 APB, sygn. 3104/210. Filharmonia Pomorska do Urzędu Wojewódzkiego (Wydział Kultury i Sztuki), Bydgoszcz, dn. 11 XI 1983. Propozycje występów zagranicznych na rok 1984 i 1985.

43 Arch. Filh.: Plan repertuarowy na rok 1988/1989.

44 Arch. Filh.: Sprawozdanie z działalności koncertowej w sezonie artystycznym 1990/1991; A. Kłaput-Wiśniewska, op. cit., s. 180.

z różnymi problemami natury finansowo-organizacyjnej, które starali się na wszelkie sposoby przezwyciężyć, by doprowadzić do wspólnych koncertów. Należało mieć na uwadze fakt, iż Berliner Cappella była chórem amatorskim, a wielu jego członków to nauczyciele, w związku z tym problemowe bywały terminy wypadające w trakcie roku szkolnego.

Odejście Andrzeja Szwalbego z Filharmonii Pomorskiej w 1991 roku nie zakończyło zapoczątkowanej w latach 70. XX wieku współpracy pomiędzy Orkiestrą Symfoniczną Filharmonii Pomorskiej a chórem Berliner Cappella. Dzieło dyrektora A. Szwalbe na tej płaszczyźnie kontynuowała i kontynuowała jego następczyni, dyrektor Eleonora Harendarska.

Jeszcze w 1991 roku Berliner Cappella występowała gościnnie w mieście nad Brdą. Otóż 4 grudnia 1991 roku w Bydgoszczy w ramach uroczystych obchodów dwusetnej rocznicy śmierci W. A. Mozarta odbył się koncert zamykający Światowy Rok Mozarta. W specjalnie opracowanej scenografii Wiesława Strebejki Orkiestra Symfoniczna, chór Berliner Cappella i soliści wykonali pod dyrekcją Petera Schwarza *Requiem d-moll* tego wielkiego kompozytora⁴⁵.

W kolejnych latach okazji do wspólnych koncertów także nie zabrakło. W czerwcu 2001 roku Peter Schwarz poprowadził Orkiestrę Symfoniczną Filharmonii Pomorskiej, chór Berliner Cappella i bydgoski chór dziecięcy „Rubinki” podczas wykonania m. in. *Requiem wojennego* Benjamin Brittena⁴⁶. Także w czerwcu 2001 roku, a konkretnie 22 czerwca Orkiestra Symfoniczna Filharmonii Pomorskiej wystąpiła na estradzie Filharmonii Berlińskiej. Bydgoscy muzycy pojechali do Berlina na specjalne zaproszenie szefa Berliner Cappella - Petera Schwarza. Polscy symfonicy zaprezentowali *Requiem wojenne* Benjamin Brittena i *Epitafium katyńskie* Andrzeja Panufnika. Ten sam program mieli okazję usłyszeć bydgoscy melomani na wspomnianym koncercie na początku miesiąca. Berliński koncert był zarazem pożegnaniem przechodzącego na emeryturę Petera Schwarza⁴⁷.

23 czerwca 2003 roku odbył się koncert poświęcony pamięci zmarłego niespełna pół roku wcześniej Andrzeja Szwalbego z okazji jego 80. urodzin. Kameralistów bydgoskich poprowadził wówczas nie kto inny, tylko wieloletni przyjaciel nieżyjącego już dyrekto-

---

45 Arch. Filh.: Sprawozdanie z działalności artystycznej Filharmonii Pomorskiej im. I. J. Paderewskiego w Bydgoszczy w listopadzie i grudniu 1991 roku.

46 <http://www.szkolamuzyczna.bydgoszcz.pl/pl/chor-szkolny/rubinki/122-jubileusz-rubinkow-to-ju-10-lat.html> (dostęp 30 11 2013).

47 <http://bydgoszcz.naszemiasto.pl/archiwum/131113.bydgoscy-filharmonicy-w-berlinie.id.t.html> (dostęp 30 11 2013).

ra i Filharmonii Pomorskiej Peter Schwarz⁴⁸, który jak wspomniano oficjalnie w czerwcu 2001 roku zakończył pracę jako dyrygent berlińskiego chóru. Peter Schwarz zmarł 3 lata później, w 2006 roku mając niespełna 70 lat⁴⁹. Muzycy bydgoscy upamiętnili go koncertem *Peter Schwarz in Memoriam*, który odbył się 27 października 2006 roku w Filharmonii Pomorskiej. Orkiestra Symfoniczna Filharmonii Pomorskiej, Chór Opery Nova oraz Chór Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego wraz z grupą solistów wykonali wówczas *Requiem* W. A. Mozarta⁵⁰.

O bliskich relacjach, które połączyły nie tylko muzyków obydwu zespołów, ale i dyrektora A. Szwalbe i P. Schwarza świadczy choćby list, który P. Schwarz wysłał do A. Szwalbe w czerwcu 1998 roku z okazji jego 75 urodzin, w którym to w imieniu swoim i całej Berliner Cappella nie tylko przesyła życzenia urodzinowe, ale i bardzo ciepło wspomina ich wieloletnią współpracę, pełną ciekawych zarówno osobistych jak i zawodowych doświadczeń, za którą to bardzo dziękuje⁵¹.

We wrześniu 2007 roku, z okazji 30-lecia współpracy Orkiestry Symfonicznej Filharmonii Pomorskiej i chóru Berliner Cappella, zespoły dały wspólne koncerty jubileuszowe zarówno w Bydgoszczy, jak i w Berlinie⁵². Z kolei w kwietniu 2011 roku wspólnymi koncertami: 9 kwietnia w Bydgoszczy, zaś 12 kwietnia w Berlinie uświetniono 35-lecie współpracy bydgoskiej orkiestry i berlińskiego chóru. Podczas koncertów wykonano m. in. *Requiem „Tym których kochamy”* Paula Hindemitha⁵³.

Kontakty nawiązane pomiędzy muzykami berlińskimi a bydgoskimi dotyczyły nie tylko spraw artystycznych. W latach 80. XX wieku, zwłaszcza w czasie stanu wojennego, wielu członków niemieckiego chóru zaprzyjaźnionych z muzykami z bydgoskiej orkiestry okazywało Polakom bezinteresowną pomoc⁵⁴. Eleonora Harendarska wspomina „(...) *głęboko pamięci i w sercach i chowamy ten piękny gest Przyjaciół z Berlina, którzy mimo, iż w Polsce panował od kilku dni stan wojenny, kompletne odcięcie od cywilizowanego świata, na domiar złego dokuczalo wyjątkowo ostra zima, przywieźli dla wszystkich pracowników Filharmonii wiele wspa- niałych i niezbędnych darów... Nasze Święta AD 1981 były dzięki temu lepsze, spokojniejsze, radoś-*

48 <http://s03.cojestrgrane.pl/polska/kujawsko-pomorskie/bydgoszcz/wydarzenie/900/koncert-pamieci-andrzeja-szwalbe/bylo#&ui-state=dialog> (dostęp 29 11 2013).

49 *Exzellenter Virtuose und Chorleiter. Zum Tode des Kantors Peter Schwarz.* „Berliner Zeitung“ z dn. 11 lipca 2006.

50 <http://www.filharmonia.bydgoszcz.pl/reperuar.html?view=wydarzenie&id=366&date=2006-10-27> (dostęp 30 11 2013).

51 K. Starczak-Kozłowska, *Życie na przełomie. Opowieść o Andrzeju Szwalbe*, Bydgoszcz 1999, s. 232.

52 <http://www.filharmonia.bydgoszcz.pl/filharmonia/zespoły/osfp/notka.html> (dostęp 29 11 2013); <http://www.filharmonia.bydgoszcz.pl/component/wydarzenia/?view=wydarzenie&id=289&date=2007-09-29> (dostęp 29 11 2013).

53 Koncerty w ramach 35-lecia współpracy Chóru Berliner Cappella i Filharmonii Pomorskiej. Program.

54 A. Klaput-Wisniewska, op. cit., s. 168.

niejsze, bożiem dobroć i współczucie naszych niemieckich Przyjaciół ogrzała nasze dusze, przyniosły iskiere nadziei, optymizmu, że nie jesteśmy w tej tragedii osamotnieni, że kiedyś nadejdzie kres tego koszmaru”⁵⁵.

Trwającą kilkadziesiąt już lat współpracą obydwie zespoły udowodniły, że muzyka nie zna granic. W ramach współpracy zespoły wykonywały nie tylko znane utwory chóralne i orkiestrowe wielu europejskich kompozytorów, lecz poprzez muzykę nawiązały pełną nic porozumienia w czasach najgłębszego podziału Europy. Dzięki temu na swój sposób wniosły wkład we wzajemne zrozumienie i zacieśnianie polsko-niemieckich relacji⁵⁶.

---

55 *Koncerty w ramach 35-lecia współpracy Chóru Berliner Cappella i Filharmonii Pomorskiej. Słowo wstępu w programie.*

56 W. Bartoszewski, C. Pieper, *Słowo powitalne koordynatorów ds. współpracy polsko-niemieckiej [w] Koncerty w ramach 35-lecia współpracy Chóru Berliner Cappella i Filharmonii Pomorskiej.*